

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК [37.017.4 – 057.875:37.035.6]: 821.161.2

ЕТНОПЕДАГОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ І.С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

Абрамова І.Г., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглядаються етнопедагогічні проблеми виховання студентів на прикладі творів українських письменників. Повісті І.С. Нечуя-Левицького “Дві московки” та “Хмари” допомагають формувати в молоді морально-етичні, національно-патріотичні, духовні ідеали тощо.

Ключові слова: етнопедагогічне виховання, ідентифікація, денационалізація, ідентичність.

Абрамова И.Г. ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И.С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО) / Запорожский национальный университет, Украина

В статье рассматриваются этнопедагогические проблемы воспитания студентов на примере произведений украинских писателей. Повести И.С. Нечуя-Левицкого “Две московки” и “Тучи” помогают формировать у молодежи морально-этические, национально-патриотические, духовные идеалы и тому подобное.

Ключевые слова: этнопедагогическое воспитание, идентификация, денационализация, идентичность.

Abramova I.G. ETHNOPEDAGOGICS EDUCATION OF STUDENTS (ON MATERIAL OF WORKS OF I.S. NECHUY-LEVITSKY) / Zaporizhzhya National University, Ukraine

In the article examined ethnopedagogics problems of education of students on the example of works of the Ukrainian writers. To lead I. Nechuy-Levits'ky “Two muskovites” and “Clouds” help to form for young people mental and ethical, nationally patriotic, spiritual ideals and others like that.

Key words: ethnopedagogics education, authentication, denationalization, identity.

Перед сучасним викладачем, педагогом нової генерації, стоїть завдання державного масштабу – сформувати покоління всебічно розвинених, свідомих громадян, гідних високої місії працювати й жити в цивілізованій європейській державі. Нині Україна перебуває в скрутному становищі не тільки матеріальному, а й духовному, бо, на жаль, не кожен її громадянин розуміє, що незалежним у повному розумінні цього слова може стати тільки морально здорове суспільство. Показником морального обличчя суспільства є його ставлення до молоді.

Вдячним матеріалом для виховної роботи з молоддю є твори українських письменників. Літературознавчий аналіз допомагає молодій людині не лише повніше осягнути ідейно-художній зміст творів, виявити конкретно-історичне та загальнолюдське значення подій, зображуваних письменником, а й формувати морально-етичні ідеали, а отже, є вагомим національно-патріотичним засобом.

Вивчення художніх творів слід будувати так, аби активізувати пізнавальну діяльність молоді, впливати на формування її світоглядних позицій, виробляти у неї позитивні етичні принципи, підносити духовність. Викладачеві літератури відведено особливу роль. Він має бути не лише викладачем своєї дисципліни, а й краєзнавцем і народознавцем, психологом і майстром художнього читання, розумітися на різних творах мистецтва і людської духовності. Серед багатющої літературної спадщини є такі художні твори, які спонукають студентів думати, уважніше придивитися до себе і своїх товаришів.

Показовим у цьому плані є вивчення творчості класика української літератури І.С. Нечуя-Левицького. Письменник протягом життя приділяв велику увагу питанням освіти та культури українського народу. Педагог за фахом, він у багатьох своїх творах критикував систему освіти та виховання.

Вивчення повістей І.С. Нечуя-Левицького “Дві московки” та “Хмари” передбачає реалізацію не лише пізнавально-художнього, естетичного, але й виховного потенціалу творів.

Уже в першій своїй повісті “Дві московки” І.С. Нечуй-Левицький відтворює болучі процеси русифікації й денационалізації. Дія повісті починається з повернення в село москаля Василя Хоменка і його зворушливої зустрічі з матір'ю – Варкою Хомихою. Письменник, усі особливості стилю якого можна виявити вже в цьому дебютному творі, детально змалював локалізований пейзаж, картини побуту, убогий інтер'єр вдовиної хати, досить індивідуалізовані портрети Варки й Василя. Парубка зображено як виразно національний тип. У портретній характеристиці його наділено типово українською, на думку І.С. Нечуя-Левицького, чоловічою вродою: Василь високий, ставний, його чорні брови, “як дві п'явки впилися в біле тіло” [1, с. 54], “карі очі блищали, як свічки” [1, с. 54]. Інші портретні деталі доповнюватимуть це перше враження протягом оповіді, поглиблюючи психологічну характеристику персонажа.

Василя оповідач ідентифікує як козака, незважаючи на певну несумісність такої назви з соціальним статусом парубка як солдата російської армії. За задумом автора, Василь зберіг свою “українськість” в умовах нелюдської муштри, фізичного й національного насильства. Він повернувся у своє органічне середовище, у свій український селянський світ, швидко й легко реінтегрувався в його “символічний лад” (Ж. Лакан) з гармонією людського й природного та циклічним аграрним і церковно-календарним часом: “Тут і Василь вступив у хату в новім чорнім каптанці з фабрицького сукна, підперезаний зеленим поясом. На ньому не було й сліду московського” [1, с. 66]. Саме в розповіді Василя про солдатчину перед читачем вперше постає в демонізованому образі москаля чужий етнічний чинник: “Оддали нас в науку дядькові – старому москалеві. Що за страшний був той дядько! Що за лихий! Мордатий, патлатий, рудий та головатий. Очі здорові, як у пугача, червоні вусища, як у старого кота, лице з одного боку синє, з другого червоне та цілісіньке в прищах” [1, с. 54]. В описі муштри молодих рекрутів відчувається глибокий авторський осуд солдатчини не лише як соціального та морального зла, а й як національного насильства (письменник навмисно зберіг мову офіцера в оригіналі): “Піде було поза спинами, тай давай тебе місити кулаками по спині! Зайде спереду – не так лице держиш! Трись тебе по щоці, аж голова перекрутиться! А він, червоний та злющий, кричить: “Не поворачивай рожи! Прямо держи!” [1, с. 55].

Сюжетом повісті рухає своєрідний комплекс конфліктів, у якому можна виразно виокремити психологічно-побутовий (любовний трикутник), соціальний (солдатчина) та національний (денаціоналізація українця) компоненти.

Узагальнюючи, можна означити глибинний конфлікт повісті “Дві московки” як суперечність між родово-патріархальним ладом з відповідним, дуже мало залежним від суспільного часу символічним порядком, у який “занурено” свідомість селянок і в якому підтримується інтегральність їхніх ідентичностей, та історією, суспільною структурою. З останньою асоціюється насильство і влада, тобто найбільш неприйнятні для носія українського національного світогляду явища. Крім того, динаміка суспільної структури є незбагненою з погляду життєвого світу дещо ідеалізованого села, у якому час замкнений в аграрні цикли.

Влада змушує закоріненого в землю селянина (цей антеїзм – важливий компонент народного характеру українця-хлібороба) до переміщень у просторі, доцільність яких йому не очевидна. Відрив від ґрунту, як правило, передбачає в І.С. Нечуя-Левицького розпад етносу, дезінтеграцію ідентичності. Так, зрештою десь губиться в далеких краях Василь. Марина, не здобувши сімейного щастя з чоловіком-нелюбом, намагається втекти від горя, остаточно втрачає моральне обличчя й безглуздо гине в Києві. Прикметно, що автор “привів” цю героїню помирати саме до міста, а Ганна – зразок моральної чесноти – доживає в селі.

Син Ганни Іван, відірваний від матері кантоніст, згодом військовий писар, стає жертвою русифікаторського впливу державної освіти. Позбавлений міцних селянських, власне, українських коренів, він перетворився на людину без ідентичності, на безликий гвинтик імперської бюрократичної машини, про що свідчить ні українська, ні російська мова його листа до матері: “Здеса, в Туле я познакомився з адною болно багатой й прекрасной баришньой... Телки мне надоть убіраца і копувать ей подаркі, а денег нет у меня. Любезная матушка! Продай же нашу хату і другое іменіє разное і прішли мне деньгі, бо я магу вигодно женіца, значіть...” [1, с. 91]. А вкрай цинічна його пропозиція продати хату, що фактично прирекла б матір на жебрацтво і смерть, означає повне заперечення в собі самої сутності українства як такого з його фемінним характером та культом жінки-матері. Закономірно, що таке прохання не формулюється рідною мовою.

Класичним носієм українського ліризму й емоційності у творі є Ганна, смиренна, працююча, віддана чоловікові й сім’ї, богобоязка, здатна на самопожертву заради сина, зміст свідомості якої повністю вичерпують твердо засвоєні родово-патріархальні цінності, постає перед читачами як питомо національний тип жінки-матері. Її послідовна висока моральність і жертвна любов протиставляються жорсткому цинізму сина Івася, русифікованого тогочасною школою, тобто в буквальному сенсі деморалізованого.

Виразно національний різновид характеру втілено автором в образі Марини. Це сильна, рішуча, навіть агресивна жінка, здатна кинути виклик громадській думці, маніпулювати чоловіком. Водночас її емоційний світ багатий і орієнтований на оптимістичне переживання дійсності. Її любов до Василя глибока й вірна, однак не переступає межу моральності. Глибокий ліризм Марини підкреслюється її піснями, схожими за інтонаціями та образністю на замовляння, звертаннями до милого: “Прийди, серце Василю! Задля тебе приберуся, як на Великдень! Тричі вмийсь з полумиска свіжою водою, надіну десять разків доброго намиста з дукачем, взуюся в червоні чоботи. Поберемося за рученьки, будемо по хаті походжати. Прийди ж, доле моя!” [1, с. 80].

Марина уособлює особливий різновид сильної української жінки, якій властива ентузіастична настанова, здатність переживати мить теперішності як самоцінність. Віддавшись життєвим радощам, вона може забути навіть, що не годиться гуляти напередодні свята, тим паче одягати дівочий убір. Маринина “ентузіастичність” виявляється в станах, коли “протиставність підмету й предмету не щезає зовсім, але проте зменшується та перемагається в процесі руху”, що його Платон називає “еросом”, у якому людина

(отже, підмет) відчуває себе охопленою тотальністю, “суттю світу” [2, с. 50]. Це переживання цінності, краси життєвої миті й тотальності світу пов’язане з нарцисичним еротизмом.

Автор з психологічною майстерністю описав душевний стан героїні: “Глянула Марина на себе в дзеркало, і сльози покотилися з очей. В дзеркалі чорніли блискучі очі, чорні брови, а голова цвіла квітками... Повернувшись Марина боком, майнула чорна коса з стрічками і розсипалась по плечам і по грудях. Серце зомліло в Марини, Марині стало душно; в висках наче хто молоточками стукотів, голова морочилась; їй хотілось співати, забавлятися, кудись іти, шукати якогось щастя” [1, с. 83].

Однак життєво-еротична енергія Марини не зреалізувалася конструктивно, тобто передусім у сім’ї, адже єдиним варіантом самореалізації для жінки-селянки була родина і господарство. Отже, Ганна та Марина репрезентують загублену недолею українську жінку. Причому мотив недолі містить у собі соціальні, побутово-психологічні й національні проблеми.

У повісті “Хмари” історію двох поколінь інтелігенції змальовано на тлі характерних явищ кризи феодално-кріпосницьких відносин, коли активно формуються нації, гостро постають питання національної культури. Назва твору символічна. Хмари – це національна політика царизму, політика гноблення, деспотизм урядової реакції, консерватизм у всіх сферах життя, зокрема реакційність у сферах освіти, культури. Письменник не тільки сатирично викрив таку політику, а й намагається виявити демократичні інтелігентні сили, які своєю діяльністю здатні розв’язати “хмари”.

І.С. Нечуй-Левицький вважав необхідним створення “нового героя”, котрий міг би сприяти поліпшенню життя народу, відстоювати його національні права. Типом такої людини в повісті, згідно із задумом автора, стає представник інтелігентського покоління 60-х рр. – Павло Радюк. Створюючи образ Радюка, письменник підкреслив його демократичність, любов до національної культури. Але в позитивній програмі дій виявляється й безпорадність героя. Він щиро вірить, що поширення знань і освіти можуть сприяти звільненню від національного й соціального гніту. Читанням і поширенням заборонених творів Т. Шевченка, сприянні недільним школам і книжкам-“метеликам” його діяльність закінчується. Врешті, письменник і сам суперечливо ставиться до свого героя, виявляючи іронічне ставлення до його культурницько-просвітянських ідеалів, зокрема прагнення з’єднати в одну сім’ю панів і селян. Однак Радюк був, як зазначав письменник, повним портретом “українофіла” 60-х рр.

Погляди І.С. Нечуя-Левицького на питання культури, освіти розкриваються в повісті не лише під кутом зору проблеми позитивного героя. У творі подано досить широку картину діяльності різних навчальних закладів – духовної академії, жіночого інституту та пансіону, сільської школи і особливо ґрунтовно показано згубні наслідки освіти та виховання в них тогочасної молоді.

Чимало уваги приділяє І.С. Нечуй-Левицький Київській духовній академії, виявляючи глибоку обізнаність з характером навчального процесу в ній та системою виховання. І це не випадково, бо відомо, що письменникові довелося самому навчатися в цьому навчальному закладі. Він постійно відчував зневагу до української мови, культури.

В академії навчалися студенти різних національностей. Так, у повісті бачимо серед товаришів Дашковича по кімнаті росіянина Воздвиженського, серба Петровича, грека Калімері, болгарина і лапландця. Вихованці академії були дуже далекими від справжньої науки, ставали розумовими і моральними калками. “Академія випускала тоді з семінарії професорів, котрі були темні, як темна ніч, і нічому не вчили, бо й самі нічого не знали – тільки з гора горілку пили” [1, с. 14].

Згубний вплив на молодь духовної семінарії та академії показано в образі Степана Воздвиженського – кар’єриста, псевдовченого, активного провідника насильницької русифікації студентів. Він хоч і прижився на Україні, але з презирством ставився до всього народного. Воздвиженський хитрощами домагався успішного закінчення семінарії та посади професора, а потім вигідно одружується з дочкою Сухобруса. У душі він охоче проміняв би науку на крамницю.

Чимало уваги приділено в повісті питанням жіночої освіти, зокрема в жіночих навчальних закладах – пансіоні, інституті. Ця тема розкривається через образи молодих Сухобрусівен – Марти й Степаниди, та їхніх дочок – Ольги і Катерини, а також частково через образ матері Павла Радюка. Характери цих осіб, їх поведінка, взаємини з рідними розкривають негативні наслідки тодішньої жіночої освіти та виховання. Жіночі навчальні заклади, показав І.С. Нечуй-Левицький, уся система освіти ставили своєю метою відірвати людину від народного ґрунту. Із гумором та іронією письменник підкреслив, що сентиментально-романтичне виховання не позбавило дівчат міщанських рис; це виховання становить лише зовнішню оболонку, за якою приховані їхні егоїстичні характери. Яскравою ілюстрацією цього є сатирична сцена, цілком у дусі створених письменником оповідань про бабу Параску й бабу Палажку та “Кайдашевої сім’ї” – картина поділу сестрами батьківської спадщини. Автор вводить у повість ряд епізодів, які яскраво характеризують Сухобрусівен як типових представниць дрібновласницького міщанського середовища, незважаючи на те, що стали професорами.

Критичне ставлення повістяра до системи освіти та виховання виявляється при змалюванні образів Ольги та Катерини. Особливо згубно позначилося таке “виховання” на красуні Ользі. Французькі романи, інститутське виховання спустошили її душу, зробили її мрійницею.

У повісті змалювано також образ наставниці жіночого інституту пані Турман. Уже в змалюванні її портрету виявлено неприховану авторську іронію до зарозумілої аристократки. Її образ найбільш виразно розкривається під час суперечки в салоні професора Дашковича з Радюком, який, відстоюючи думку про доступність освіти й виховання для жінок усіх станів, здається їй “драконом революції”, варваром.

Критичне ставлення І.С. Нечуя-Левицького до реформ 60-х рр. XIX ст. в галузі освіти та виховання виявляється при змалюванні тодішньої народної школи. Через сприйняття Радюка письменник малює гнітючу картину життя селян у селі Журбанях, у якому аж чотири шинки, а школа перебуває у вкрай занедбаному стані. Таким був і вчитель – відставний солдат, п’яниця, який більше часу проводив у шинку, ніж з учнями. Під керівництвом таких вчителів, показав письменник, виховувались моральні виродки. Одним із таких “нових типів з народу,” як їх називає І.С. Нечуй-Левицький, відтворено в повісті образ Терешка Бубки. Одна з характерних рис Терешка, прищеплених йому в школі, – зневага до рідної української мови. Письменник показав, що в умовах тодішнього суспільства перших пореформених десятиріч школа на селі була чужою народові, його інтересам.

Не оминає письменник і проблему виховання дітей у сім’ї. Через змалювання образу старої Радючки він засуджує провідників системи домашнього виховання, спрямованої на відрив дітей від народного ґрунту, національних звичаїв і традицій. Антон Радюк – батько Павла, не забороняє синові переймати народні звичаї, вивчати українську мову.

Щодо виховання в сім’ї, то письменник на прикладі родин Радюків і Масюків відстоює простоту, демократизм побуту, дотримання національних народних звичаїв та обрядів. Саме в такому дусі виховувались Павло і Галя, і тому вони в моральному розумінні протиставлені, скажімо, Ользі та Катерині, особливо першій, яких духовно скалічив інститут.

У повістях “Дві московки” та “Хмари” І.С. Нечуй-Левицький актуалізував цілу низку морально-етичних, національно-патріотичних, духовних проблем, а їх вивчення дає широкі можливості для реалізації виховного потенціалу творів і сприятиме формуванню етнопедагогічного виховання молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів : У 10 т. / Іван Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1965. – Т. 1. – 385 с.
2. Кульчицький О. Світовідчуження українця / Олександр Кульчицький // Українська душа. – К. : МП “Фенікс”, 1992. – 128 с.

УДК 82.091-82/06/82:001.8/801.733/801.82/82-2В/82-3В

АВТОІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТАНАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ В ТЕКСТАХ Я. ВЕРЕЩАКА

Бондар Л.О., к. філол. н., докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджується питання формування у творчості Ярослава Верещака явища автоінтертекстуальності. Здійснюється аналіз автоінтертекстів письменника задля з’ясування ступеня модуляцій на рівні образної системи, жанрової парадигми, ідейного навантаження творів. Розкривається ідейно-семантичне значення автоінтертексту у творах Я. Верещака та роль автоцититування у формуванні авторського метанаративного коду.

Ключові слова: автоінтертекст, темпоральність, риторична модель, жанрова система, образ, ідея, реципієнт, конфлікт, дискурс, театр.

Бондарь Л.А. АВТОИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ КАК МЕТАНАРАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ В ТЕКСТАХ Я. ВЕРЕЩАКА / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина.

В статье исследуется вопрос формирования в творчестве Ярослава Верещака явления автоинтертекстуальности. Осуществляется анализ автоинтертекстов писателя с целью выяснения степени модуляций на уровне образной системы, жанровой парадигмы, идейной нагрузки произведений. Раскрывается идейно-семантическое значение автоинтертекста в произведениях Я. Верещака, а также смысл автоцитирования в формировании авторского метанаративного кода.